

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 378.014.61 (477)

*ГАЛИНА БУЧКІВСЬКА, доктор педагогічних наук, професор кафедри образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та технологій, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна
ORCID ID 0000-0002-4836-8280,
buchkivska1810@gmail.com*

*ВАЛЕНТИНА БАРАНОВСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та технологій, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна
ORCID ID 0000-0001-7352-5682
valentinaikgra@ukr.net*

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ

GALYNA BUCHKIVSKA, doctor of pedagogical sciences, professor, department of fine art, decorative-applied arts and technology, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Ukraine

VALENTYNA BARANOVSKA, candidate of pedagogical sciences, associate professor, department of fine art, decorative-applied arts and technology, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Ukraine

HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEM: DOMESTIC EXPERIENCE AND CURRENT STATE OF DEVELOPMENT

У статті здійснюється дослідження особливостей вітчизняного досвіду системи забезпечення якості вищої освіти. Зазначено, що на сучасному етапі розвитку вищої освіти завдання забезпечення якості освіти залишається багатоплановим і багатоаспектним, передбачає наявність необхідних кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних ресурсів; організацію освітнього процесу, що відповідає сучасним національним і міжнародним тенденціям розвитку;

контроль освітньої діяльності закладу освіти та якості підготовки фахівців на всіх освітніх етапах: на рівні закладу освіти, державному та міжнародному.

Серед пріоритетних кроків у напрямі сучасного розвитку забезпечення якості вищої освіти визначено академічну доброчесність, упровадження політики держави в напрямі підтримки використання англійської мови у вищій освіті в Україні, участь у Рамковій програмі Європейського Союзу "Горизонт" 2020, забезпечення конкурентоспроможності українських науковців на міжнародному

рівні, створення програм інтеграції в освіті та науці до Європейського Союзу.

Ключові слова: вища освіта, якість освіти, забезпечення якості вищої освіти, система забезпечення якості освіти, внутрішня система забезпечення якості вищої освіти, зовнішня система забезпечення якості вищої освіти.

Summary. The article examines the peculiarities of domestic experience, the current state of development of the quality assurance system of higher education. It is noted that at the present stage of development of higher

education the task of ensuring the quality of education remains multifaceted and multifaceted, involves the availability of the necessary human, financial, material, informational, scientific, educational and methodological resources; organization of the educational process that corresponds to modern trends in the development of national and international education; control of the educational activity of the university and the quality of training at all stages of education at the university, state and international levels. Among the priority steps towards modern development of quality assurance in higher education are academic integrity, implementation of state policy to support the use of English in higher education in Ukraine, participation in the European Union's Horizon 2020 Framework Program, ensuring competitiveness of Ukrainian scientists at the international level. integration in education and science into the European Union.

Key words: higher education, quality assurance of higher education, quality assurance system of education, internal system of quality assurance of higher education, external quality assurance system of higher education.

Мета: дослідити і проаналізувати український досвід щодо створення системи забезпечення якості освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку вищої освіти нагальними є проблема вдосконалення якості освіти, пошук нових методів і прийомів щодо зростання якості вищої освіти. На те існує багато причин: початок переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, економіка якого спирається на науково-природничі та високотехнологічні досягнення; потреба на ринку праці у фахівців із вищою освітою; перехід до масової, а далі до загальної вищої освіти й потреба навчати велику кількість людей із невисокими, здібностями, засвоювати класичні академічні програми на прийнятному рівні. Адже система забезпечення якості освіти має на меті комплексне гарантування інтересів усіх зацікавлених сторін: суспільства, загальної вищої освіти,

викладачів, студентів, роботодавців, і це стало невіддільною складовою вищої освіти, що спрямовано на підвищення конкурентоздатності закладу на світовому ринку освітніх послуг і підготовку висококваліфікованих спеціалістів задля підвищення соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок у процес дослідження теоретичних і практичних проблем функціонування системи вищої освіти та забезпечення її якості висвітлено в численних публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають якість освіти в кількох аспектах: соціально-філософському, освітньому, педагогічному: Р. Бернетт, А. Загородній, Ю. Захаров, К. Корсак, К. Тримата та ін.; розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, В. Грубінко, О. Гринькевич, І. Бабин, В. Базилевич, І. Линьовата та ін.; моніторингу якості вищої освіти: Г. Єльнікова, О. Майоров, З. Рябова та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення та функціонування якості вітчизняної вищої освіти неможливе без урахування світового досвіду, але, насамперед, варто звернутися і до власних напрацювань з питань розвитку вищої освіти, беручи до уваги досвід попередніх десятиліть розвитку нашої держави. За часів ще радянського союзу контроль за якістю освіти здійснювався адміністративно-командними методами. На той час це логічно, тому що споживачем послуг освіти в тій системі була держава. Відтак в українській системі освіти логічно побудовані ті елементи, які створені за умов адміністративного управління (за радянських часів), тобто формальні процеси і процедури.

У 1991 р. Україна успадкувала від радянського союзу достатньо сильну і розвинену освітню інфраструктуру. Це був перехідний етап розвитку освітньої системи, який передбачав радянську ієрархічну модель системи управління освітою, тобто всі рівні управління освітою фактично дублювали вищі за них. Однак, зважаючи на особливості взаємин і роз-

поділу відповідальності, повноважень між ними в такій ієрархічній вертикалі, робота організувалась без урахування конкретної відповідальності того чи іншого органу в системі управління освітою. У процесі виникали різні неформальні взаємини і зв'язки між складовими такої системи управління на всіх її рівнях. Вона не передбачала оцінювання результатів діяльності, а ефективність роботи органів перевірялась можливістю інституцій забезпечити вчасне виконання звітності та наявність необхідних документів. Рухи щодо змін в управлінні освітою, на перший погляд, і відбувалися, проте суттєвих змін не зафіксовано. Так, саме у 90-ті роки в Україні створено Інститут державної акредитації закладів вищої освіти, у функціональні обов'язки якого входило гарантування абітурієнтам того, що новостворені як державні, так і приватні освітні заклади забезпечують виконання офіційних стандартів в отриманні вищої освіти. Державна акредитація стала обов'язковою та водночас неправомірною, не підтверджувалась необхідністю покращення якості вищої освіти, а слугувала скалькованим досвідом інших європейських моделей розвитку освіти. Держава фактично монополізувала право щодо надання акредитації, а безпосередньо сам механізм акредитації не був узгоджений і нормативно врегульований. Вражає те, що з-за непрозорості діяльності тодішніх акредитацій зароджувалися зловживання і корупція, а суспільство – як пересічні громадяни, так і академічне середовище – залишались байдужими до процесів, які розгорталися навколо інституту державної акредитації.

Серед причин, які потребували покращення якості в системі забезпечення вищої освіти, має місце і так звана зарегульованість стандартів вищої освіти. Кожного разу вимоги до закладів вищої освіти посилювалися, що внеможливило покращення ситуації щодо якості вищої освіти, не запобігало скороченням науково-педагогічних працівників. Інститут державної акредитації фактично не мав конкурентів; посприяло цьому і таке поняття, як "диплом

державного зразка", від якого безпосередньо залежало працевлаштування на конкурентно спроможну роботу. Абитуранти були налаштовані на отримання диплому, а не якісних знань.

Саме у 90-ті – на поч. 2000 років відбувся перехід між радянською системою освіти та новою системою якості освіти незалежної країни, який спричинив фактичне споживання кадрових, організаційних, матеріально-технічних ресурсів попередньої системи та поступове пристосування до потреб нового суспільства. Незважаючи на кількісне зростання закладів вищої освіти в цей період, якість отриманих знань суттєво знижувалась, з'являлась велика кількість випускників, котрі не могли влаштуватися на роботу за отриманою спеціальністю.

У перші роки XXI ст. у системі вищої освіти назрівають певні позитивні зміни, пов'язані з урахуванням європейського досвіду у забезпеченні якості вищої освіти. Так, у травні 2005 р. в м. Берген (Норвегія) на Конференції міністрів освіти країн Європи Україна підписала Болонську декларацію і таким чином приєдналася до процесу створення загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри освіти всіх країн зобов'язалися до 2010 р. покращити систему вищої освіти відповідно до визначеного єдиного стандарту (*Правові засади реалізації...*, 2014).

У Болонському процесі відповідно до принципів автономії закладів освіти відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному закладі освіти, і в такий спосіб забезпечується можливість перевірки якості національної системи навчання. Оцінка якості базується не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, які опанували випускники, тобто важливим є не процес, а результат. Визначальним засобом досягнення цілей створення європейського простору вищої освіти міністри вважають сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою розробки порівняльних критеріїв і методологій.

Модернізація управління якості освіти є обов'язковою складовою державного управління освітою та пріоритетним напрямом державної освітньої політики України (*Трима, 2018, с. 78*). Тобто соціально-економічний розвиток України потребує значного підвищення креативного потенціалу і конкурентоздатності випускників. З упровадженням в економіку країни міжнародних стандартів ISO серії 9000 зросли вимоги до підготовки кадрів, що спричинило потребу в сертифікації якості діяльності освітніх установ, у тому числі і вищих закладів освіти.

Однією з умов ринкової конкурентоздатності закладу вищої освіти є наявність у нього системи якості, що відповідає загальноєвропейським вимогам.

До основних критеріїв оцінювання якості освітньої діяльності в Україні відносять акредитацію, ліцензування та стандартизацію вищої освіти за спеціальностями. Важливим напрацюванням у цьому напрямі є розроблення методичних рекомендацій щодо акредитації освітніх програм вищої освіти України в рамках проєкту "QUAERE: Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на основі європейських стандартів і рекомендацій?" (*Система забезпечення якості...*, 2018).

Визначення терміна "якість вищої освіти" міститься в Національному глосарії вищої освіти: "Якість вищої освіти (Quality in Higher Education) – характеристика вищої освіти, що відображає відповідність результатів навчання, освітніх процесів та інституційних умов актуальним цілям розвитку особи й суспільства. Якість вищої освіти є ключовим поняттям Болонського процесу. З метою її забезпечення розроблено Рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005), Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (2005), утворено Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (2004) та Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (2008)" (*Національний освітній глосарій...*, 2011, с. 66).

Система забезпечення якості для

вищої освіти за європейськими стандартами окреслена у "Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти" ("Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area"), що набрав чинності у 2005 році. Зазначеним документом визначається перелік європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти. Організація забезпечення якості вищої освіти відповідно до "Стандартів" складається, по-перше, із зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; по-друге, із забезпечення якості в діяльності (незалежних або державних) агенцій із зовнішнього забезпечення якості; по-третє, з внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти (*Стандарти і рекомендації...*, 2006).

У сучасній системі якості вищої освіти науковці виокремили три якісні складові: потенціал вищої освіти, процес вищої освіти та результат вищої освіти. Їх наявність узгоджується і в нормативно-правових документах: ч. 2. ст. 41 Закону України "Про освіту" від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII, "Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти (ESG) Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти", а також Національному стандарту України "Система управління якістю" ДСТУ ISO 9001:2015 (*Національний стандарт України...*, 2015). Ці документи визначають два типи забезпечення якості освіти – систему зовнішнього забезпечення якості освіти, внутрішню систему забезпечення якості освіти безпосередньо в закладах освіти різних рівнів.

Між функціонуванням цих систем існує відмінність. Так, система зовнішнього забезпечення якості освіти в Україні передбачає роботу певних інституційних суб'єктів, якими стають різні спеціально створені органи – Міністерство освіти і науки України, НАЗЯВО, інші незалежні установи, до функцій яких і входить контроль за зовнішнім забезпеченням якості освіти, зокрема й вищої. Коли говорять про побудову зовнішньої системи забезпечення якості

вищої освіти, мають на увазі створення різних передбачених інституційних суб'єктів, між якими і пропоновано розподілення повноважень забезпечення якості вищої освіти. Ураховуючи це, система зовнішнього забезпечення якості вищої освіти має форму відповідної системи протипагу, якими передбачено щодо закладів вищої освіти забезпечити їх автономією та гарантією повної відповідальності за невиконання покладених на ці заклади освіти в повному обсязі вимог щодо забезпечення якості освітньої діяльності. Зовнішня система забезпечення якості освіти має бути в тандемі з внутрішньою системою, сприяти її розбудові, створювати необхідні умови для цього зі свого боку. Якщо ж заклади вищої освіти не виконують своїх повноважень щодо забезпечення якості вищої освіти, саме зовнішня система забезпечення якості вищої освіти повинна вплинути на їх діяльність. Зовнішня система якості вищої освіти має забезпечити об'єктивну оцінку якості освіти у будь-якому закладі вищої освіти і стати певним гарантом такого об'єктивного оцінювання.

Система зовнішнього забезпечення якості закладів вищої освіти України базується на "мінімальному переліку показників, які має відстежувати система забезпечення якості освіти у ЗВО, пороговий рівень вимог до діяльності навчального закладу визначається зовнішніми процедурами гарантування якості - процедурами ліцензування та акредитації, визначеними МОН України, процедурами акредитації та оціночними критеріями Європейської Асоціації Університетів, Європейської Асоціації закладів вищої освіти, загальнонавчальних рейтингів тощо" (*Аналіз провідного вітчизняного...*, 2018, с. 9).

Система зовнішнього контролю за якістю освітніх послуг заснована на державній акредитації університету та видачі державних ліцензій на право здійснення відповідної професійної підготовки. Зовнішній контроль включає: галузеві стандарти; ліцензування і акредитацію напрямів підготовки та спеціальностей; менеджмент якості; державну атестацію випускників; міжнародну акредита-

цію; рейтингову оцінку діяльності університету тощо (*Линьова, 2013, с. 116*).

У 2018 р. було створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, яке здійснює функцію зовнішнього контролю за якістю вищої освіти. У грудні 2018 р. було затверджено Статут агентства, відповідно до якого, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти офіційно набуло повноважень стосовно забезпечення та моніторингу якості вищої освіти в Україні.

Щодо внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти, то вона стосується безпосереднього закладу освіти і уособлює у собі систему цілеспрямованих і взаємодоповнюючих процедур. Правильна побудова внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти у будь-якому закладі вищої освіти передбачає розробку та впровадження певних процедур щодо забезпечення якості освіти. Це можливо здійснити у закладі вищої освіти шляхом створення відповідного підрозділу, у функціональній об'язки якого входить забезпечення якості освіти.

Система внутрішнього контролю за якістю освітніх послуг у вищій освіті ґрунтується на вимогах Закону України "Про освіту" від 05.09.2017 № 2145-VIII (розділ V, ст. 16) (Система забезпечення якості..., 2018), Закону України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII (розділ V, ст. 16) (Національний освітній глосарій...), Постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій" тощо.

Функціонування внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти базується на таких принципах, як от:

- необхідність розробки стратегії, політики та процедур забезпечення якості для освітніх програм;
- прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення якості освітньої діяльності;
- урахування вимог до забезпечення якості вищої освіти усіх стейкхолдерів;
- імплементація європейського досвіду у вітчизняні реалії" (*Гринь-*

кевич, 2018, с. 94).

Робота внутрішньої системи із забезпечення якості вищої освіти перевіряється шляхом акредитації освітніх програм та інституційної акредитації, які є одними із складових системи зовнішнього забезпечення якості освіти. Акредитація становить собою певну систему контролю якості освітнього процесу, коли враховані всі інтереси осіб, що беруть участь у розвитку освіти, нею передбачено як державний так і суспільний контроль.

На сучасному етапі розвитку у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні є, безумовно, співробітництво нашої держави з Європейською освітянською спільнотою. Одним із кроків у цьому напрямі є запровадження у нашій державі академічної доброчесності, системи певних етичних правил та принципів, які є важливими до виконання учасниками освітнього процесу у процесі навчання, викладання та реалізації наукової діяльності. Академічна доброчесність є показником довіри до наукових досягнень і результатів освітньої діяльності. Також необхідною умовою забезпечення якості вищої освіти є впровадження політики держави у напрямі підтримки використання англійської мови у вищій освіті в Україні, а щодо європейських інтеграційних процесів, то це участь у Рамковій програмі Європейського Союзу "Горизонт" 2020, присвяченій інноваціям та новітнім дослідженням. Серед пріоритетних кроків у сучасному процесі розвитку якості вищої освіти є й забезпечення конкурентоспроможності наших науковців на міжнародному рівні, створення програм інтеграції в освіті та науці до Європейського Союзу.

Саме такі процеси здатні змінити ситуацію у вищій освіті на краще, а використання європейського досвіду сприятиме підвищенню не тільки у системі зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Позитивними змінами є публікація Міністерства освіти України 27 березня 2019 р. стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2022 р., якою передбачено створення умов для формування та функціонування цілісної системи

освіти, упровадження спеціальної системи моніторингу якості вищої освіти, а також оцінка певних громадянських компетентностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перед вищою освітою в Україні стоять складні завдання, адже лише забезпечивши високу якість освітніх послуг, можна бути впевненими у виконанні вищою освітою свого призначення, створенні умов для розвитку людського потенціалу країни. Вивчення світової практики дозволило зробити висновки, що методологічним підґрунтям побудови в Україні якісної системи вищої освіти є системний підхід до вирішення цього питання, тобто концепція реформування вищої освіти повинна передбачати побудову рівневої системи управління якістю: на рівні закладу вищої освіти, на національному та міжнародному рівнях. Свій вибір наша держава підтверджує в орієнтації на глобалізаційні процеси європейської інтеграції, що підтверджено цілою низкою правових документів – Угодою про

Асоціацію між Україною та ЄС, а також членством в Європейському просторі науковому просторі та Європейському просторі вищої освіти, інших світових інституціях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Правові засади реалізації Бонського процесу в Україні. (2014). Київ: ДП "НВЦ "Пріоритети"/

Трима, К. (2018). Вплив Групи Є4 на забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 22, 78-84.

Кухарський, В., Осередчук, О. & Мазуркевич, М. (2018). Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на засадах європейських стандартів та рекомендацій. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.

Національний освітній глосарій: вища освіта. (2011). Київ: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди".

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. (2006). Київ.

35 с.

Національний стандарт України "Системи управління якістю" ДСТУ ISO 9001:2015. URL <http://chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://ontu.edu.ua/download/pubinfo/dcc/standard-ISO-9001-2015-ua.pdf>.

Луговий, В. & Таланова, Ж. (Ред.) (2018). Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали. Частина I. Київ.

Линьова, І. (2013). Забезпечення якості вищої освіти – стратегічний пріоритет розвитку системи освіти України. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія*, 40, 115–121.

Гринькевич, О. (2018). Стратегічні пріоритети підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*, 40, 92–102.

Стаття надійшла 19.05.2024 р.

